

tyttöjen ja poikien keskustelukulttuurin eroja. Hän ei aseta kumpaakaan (sosiaalista) sukupuolta normin edustajaksi eikä siis myöskään näe toisen sukupuolen kulttuurisia ominaispiirteitä joukon ominaispainoa lisäävinä tai vähentävinä.

Kannattiko nähdä vaivaa ja työstää artikkeleina ilmestyneitä tutkimustuloksia omaksi, yhtenäiseksi kirjakseen? Kun antropologi tutkii kielenkäyttöä, syntyvä kuvaus ei välttämättä kaikilta osin tyydytä lingvistiä. En kuitenkaan sano, ettei antropologi voisi, saisi tai ettei hänen pitäisikin tutkia keskustelua omasta näkökulmastaan. Teoksen läpileikkaavana periaatteena, vaikkakaan ei primaarina tutkimuskohteena, on sen esiin tuominen, miten tyttöjen ja poikien keskustelukulttuuri on toisaalta erilaista, mutta toisaalta samankaltaisten keinojen säätelystä. Näen teoksen vasta-argumenttina moniin artikkeleihin, joissa ilman nauhoitettua keskusteluaineistoa pitkälti luuleman pohjalta kuvataan naisten ja miesten kielellisiä alakulttuureja. Goodwinin teos on myös selvennys niihin laistettuihin yleistyksiin, joita jotkut kirjoittajat ovat esittäneet häntä siteeratesaan (esim. Maltz – Borker 1982).

Goodwinin teosta voi halutessaan lukea kuin romaania. Lapsista ja heidän peleistään ja leikeistään syntyvä kuva on elävä. Teos avaa ikkunan kulttuuriseen kokemusmaailmaan. Vaikka perustelut eivät sellaisenaan kielitieteessä toimikaan, teoksesta saa paljon ideoita nuorten kielenkäytön tutkimiseen.

LÄHTEET

- ATKINSON, J. M. — HERITAGE, JOHN 1984: Introduction. — Structures of social action. Studies in conversation analysis. J. Maxwell Atkinson ja John Heritage (toim.). Cambridge University Press, Cambridge.
- EHRNROTH, JARI 1990: Intuitio ja analyysi. — Kvalitatiivinen aineiston analyysi ja tulkinta. Klaus Mäkelä (toim.). Gaudeamus, Helsinki.

- GOFFMAN, ERWING 1974 (1986): Frame analysis. An essay on the organization of experience. Harper & Row.
- GOODWIN, MARJORIE HARNESS 1980: Directive-response speech sequences in girls' and boys' task activities. — Women and language in literature and society. Sally McConnel-Ginet, Ruth Borker ja Nelly Fuhrman (toim.), Praeger, New York.
- 1990a: Tactical uses of stories: Participation frameworks within girls' and boys' disputes. — Discourse Processes Vol. 13. Roy O. Freedle (toim.). Ablex. Norwood, New Jersey.
- 1990b: Interstitial argument. — Conflict talk. Allen Grimshaw (toim.), Cambridge University Press, Cambridge.
- GOODWIN, MARJORIE HARNESS — GOODWIN, CHARLES 1987: Children's arguing. — Language, gender and sex in comparative perspective. Susan Philips, Susan Steele ja Christine Tanz (toim.), Cambridge University Press, Cambridge.
- LEVINSON, STEPHEN C. 1987: Pragmatics. First published 1983. Cambridge University Press, Cambridge.
- MALTZ, DANIEL — BORKER, RUTH 1982: A cultural approach to male-female miscommunication. Language and social identity. John J. Gumperz (toim.), Cambridge University Press, Cambridge.

SARA ROUTARINNE

Ajankohtainen katsaus foneettiseen kirjoitukseen

ANTTI IIVONEN — ANTTI SOVIJÄRVI — REIJO AULANKO *Foneettisen kirjoituksen kehitys ja nykytila*. Helsingin yliopiston fonetiikan laitoksen monisteita N:o 16, 1990. 74 s.

Varsinaisen virikkeen katsauksen laatimiseen on tekijöille antanut Kielissä

Kirjallisuutta

elokuussa 1989 pidetty, kansainvälisen foneettisen aakkoston (eli IPA:n) uusimisesta päättännyt kansainvälinen kokous, jonka järjestämiseksi on viime vuosina esiintynyt kasvavaa tarvetta muutenkin kuin sen takia, että IPA:n ensimmäisen version sopimisesta tuli 1988 kuluneeksi sata vuotta. Katsaus (johon seuraavassa viitataan lyhenteellä FK) onkin kiitettävän nopea reaktio tapahtumille joiden »tulokset tulevat leviämään ympäri maailman» (FK s. 5). Katsauksessa tarkastellaan aluksi lyhyesti foneettisen kirjoituksen käyttökohteita, IPA:n edeltäjiä, kilpailijoita ja kehitystä, ja hiukan seikkaperäisemmin SUT:n kehitystä Setälän v. 1901 ensinnä ehdottamasta järjestelmästä lähtien, sekä SUT:n soveltamista etenkin kestojen suhteen mutkikkaaseen esimerkkiaineistoon. FK:n tämä osa, likimain puolet julkaisun sivumäärästä, esittää tiiviissä muodossa kaikille foneettisen transkription ammattimaisille käyttäjille hyödyllistä taustatietoa, johon annetut runsaat kirjallisuusviitteet opastavat perehtymään lähemminkin. FK:n loppuosa esittelee yksittäin ja määritelmien IPA:n merkit sekä vuoden 1979 version että uudistetun, v:n 1989 järjestelmän mukaisesti, ja yhtä yksityiskohtaisesti tehdään selkoa voimassaolevasta SUT:n merkistöstä. FK:n transkriptiomerkit on tuotettu mikrotietokoneella joko kansainvälisesti kaupan olevia tai kotimaassa laadittuja kirjasintyyppisiä tai grafiikkaohjelmaa käyttäen, ja voi vain todeta, että jäljen typografinen selkeys ei jätä toivomisen varaa. Liitteissä esitetään vielä yhteenvetoina *Clinical Linguistics & Phonetics* -aikakauslehden suosittamat merkit häiriöisen puheen segmentaalisten ominaisuuksien kuvaamiseen, IPA:n taulukot vuosilta 1979 ja 1989, IPA:n konsonanttimerkit edellisen version mukaan sekä SUT-järjestelmän taulukko.

IPA:n v:n 1989 uudistuksessa vokaali-symboleihin ja vokaalien tarkkeisiin (diakriittisiin merkkeihin) tuli vain melko vähäisiä muutoksia, mutta jälkimäiset voidaan nyttemmin sijoittaa vain

joko päämerkin ylle, alle tai oikealle puolelle, ei enää vaihtoehtoisin paikkoihin. Konsonanttitaulukko on kuten ennenkin jaettu sarakkeisiin ja riveihin artikulaatiopaikan ja -tavan mukaan, mutta palatoalveolaarien sarake on poistettu, ja siinä aiemmin ainoana esiintyneet »suhuässä» kuvataan nyt (ainoiksi tunnetuiksi) postalveolaareiksi. Dentaaliset, alveolaariset ja postalveolaariset konsonantit muodostavat yhden laajan, kolmiosaisen sarakkeen, jossa vain frikatiiveilla on omat erilaiset perusmerkit jokaiselle kolmelle paikalle. Kokonaan uutta on se, että taulukon tyhjät ruudut merkitsevät äänteen olevan (tietävästi) mahdollinen mutta että sitä ei ole toistaiseksi missään kielessä todettu, kun taas rasteroidut ruudut osoittavat ko. artikulaation mahdottomuutta. Edelleen on taulukossa tehty joitakin symbolien siirtoja ja eräitä muitakin tarkennuksia, sekä melkoisesti lisäyksiä; esimerkkinä tieteen edistymisestä mainittakoon, että uuteen versioon sisältyy mm. (sll) bilabiaalisen tremulantin merkki. Muutokset konsonanttien tarkemerkkeihin koskevat mm. apikaalisen ja laminaalisen (koronaalisen) kielikontaktin sekä sekundaarisen artikulaation osoittamista. Suomen perinteisesti sanottuna dentaalisten klusiilien notaatio on muuten edelleen ongelmallista mm. sen takia, että sekä entisenlainen dentaalisuuden tarke että kielikontaktia ilmaisevat tarkkeet tulisi kummatkin merkitä perusmerkin alle. Sikäli kuin tiedän, Iivosen FK:ssa käytämä termi »napausäänteet» on ensimmäinen (ja mielestäni hyvin osuva) suomenos ns. flap- tai tap-äänteille. Odotuksenmukaisesti IPA:n taulukon suurimmat muutokset koskevat prosodisia tarkkeita, nimenomaan mitä tulee intonaation ja sävelten notaatioon. Edelleen Kielin kokouksessa keskusteltiin äänenlaatua ja patologista puhetta koskevista laajennuksista, joista ei äänestetty ja jotka siis jäivät mahdollisesti myöhemmin virallistettaviksi ehdotuksiksi.

FK tekee kiitettävästi selkoa IPA:n transkriptiomerkeistä ja kaikista niihin

tulleista muutoksista. Sen sijaan kat-
sauksessa ei mainita notaation taustalla
olevia asettamuksia, jotka kuitenkin
suuresti vaikuttavat järjestelmän käyt-
töön ja sen tulkintaan. Merkittävimmän
osan näistä asettamuksista muodostavat
IPA:n periaatteet, jotka uudessa versios-
sa muodostuvat selkeästi seitsemästä
pykälästä erotukseksi aikaisempaan, v.
1949 ilmestyneeseen (ja 1967 uudelleen
painettuun) editioon *Principles of the In-
ternational Phonetic Association*, jossa
periaatteet pyrkivät hukkumaan muun
tekstin joukkoon. Tärkeimpiin sisällöllis-
iin muutoksiin kuuluvat symbolien
luonnetta koskeva lisäys 2. pykälässä,
jonka mukaan symbolit on ymmärrettä-
vä lyhenteiksi foneettisten kategorioiden
intersektioista (esim. [p] on lyhenne jolla
viitataan kategorioiden soinniton, bila-
biaalinen ja plosiivi intersektioon), sekä
aikaisempien foneemin käsitettä koske-
vien viittausten poistaminen. Vastaavas-
sa 5. pykälässä valaistetaan nyttemmin
muutamalla englannin- ja ranskankieli-
sellä esimerkillä neutraalimmin fonologi-
sen kontrastin ja distinktiivisyyden käsit-
teitä; Kielin kokous suositteli voimak-
kaasti, että periaatejulistuksen käännök-
siin tulisi tähän kohtaan valita sopivia
käännöskielisiä esimerkkejä. Edelleen
kokonaan uuden 7. pykälän ensimmäi-
sen virkkeen mukaan »transkriptio
koostuu aina joukosta symboleja ja jou-
kosta konventioita symbolien tulkitsemi-
seksi» (ks. *Journal of the International
Phonetic Association*, Vol. 19, N:o 2,
1989, s. 68–69). Sama julkaisu (s. 78–
80) sisältää esimerkin IPA:n soveltami-
sesta (yhdenlaiseen amerikanenglantiin),
joka valaisee myös 7. pykälän seura-
amuksia. Transkriptioon liittyvissä kon-
ventioissa todetaan mm. että [p t k] ovat
aspiroituja sananalkuisessa asemassa,
sekä muualla painollisina (täsmällisem-
min: painollisen tavun alussa), ja että [t]
on [r]:n kaltainen esiintyessään painollis-
en ja painottoman vokaalin välissä. Tämän
esimerkin konventiot muistuttavat hyvin
likeisesti allofonia sääntöjä, eli itse
transkriptio on – kuten on IPA:lle pe-

rinteisesti tyypillistä – suhteellisen kar-
kea (broad), hyvin pitkälle foneeminen
ja tarkkeiden vähäisyyden takia selkeä-
lukuinen. Mutta tärkeätä on huomata,
sen lisäksi että notaatioon siis liittyy
varsinaisten transkriptiomerkkien lisäksi
erikseen todettavia konventioita, eritoten
se että käyttäjä voi itse tarkoitusperänsä
mukaan valita mikä osa kuvattavaksi
aiotusta informaatiosta ilmaistaan graa-
fisesti transkriptiossa ja mikä osa kon-
ventioiden avulla; tällöin voidaan esi-
merkiksi vain konventioita lisäämällä
kasvattaa kuvattavan informaation mää-
rää, vaikka itse transkriptio pysyisi
muuttumattomana (näennäisesti yhtä
karkeana). Edelleen, järjestelmä ei aseta
itse transkriptiolle mitään vaatimusta ol-
la karkeudeltaan nimenomaan foneemi-
nen (mikä ei aina olekaan yksiselitteinen
tai soveltuva kriteeri). Niinpä Kielissä
päätettiin myös, että esimerkeissä IPA:n
soveltamisesta eri kieliin tulisi valaista
useita transkriptiotyyplejä, ja että nämä
tulisi kaikki todeta päteviksi IPA:n
transkriptioiksi. Tässä suhteessa 7. pykä-
län konventio on uutuus, joka tarjoaa
käyttäjälle paljon entistä runsaammin
mahdollisuuksia tarveharkintaan. Vas-
taavanlainen eksplisiittinen konventio
saattaisi olla oiva apu SUT-järjestelmän
(tai sen käytännön) silmiinpistävimpään
vaivaan, tarkkeiden runsaan viljelyn ai-
heuttamaan raskaslukuisuuteen.

Tärkeänä pidän edelleen vokaalien
kuvausta koskevaa Kielin päätöstä, jon-
ka mukaan kaikissa IPA:n periaatteiden
selostuksissa tulisi todeta, että vokaalien
välisiä suhteita kuvataan sijoittamalla
vokaalit nelikulmioon, joka edustaa abst-
raktia, notionaalista 'vokaaliavaruutta',
ja että ko. avaruus korreloi sekä artiku-
latorisesti kielen asennon että akustisesti
vokaalin resonanssitaajuuksien (sekä
vokaalin auditoristen ominaisuuksien)
kanssa, mutta ei täsmällisesti vastaa näi-
tä muuttujia. Tämä empiirisesti hyvin
perusteltu päätös toteaa asiantuntevasti
nykytietämyksen tilan, nimittäin sen että
mainituista korrelaatioista huolimatta
vokaalin (subjektiivisen) laadun määräy-

Kirjallisuutta

tymisen perusteet ovat yksityiskohdisaan edelleen tuntemattomat, ja toivotavasti toteamus lopultakin karsii eräissä fonetiikankin oppikirjoissa yhä kummittelevat, täysin ongelmattomien tutkimustulosten tapaan esitetyt karkeat yksinkertaistukset. Vastaavanlaisista syistä voidaan pitää tervetulleena päätöstä, jossa hylättiin ehdotus symboleiksi vokaalien ulottuvuudelle »tense-lax»; on mahdollista, että tämä kirjoittajalta toiselle periytynyt terminologinen erottelu voidaan tulevaisuudessa empiirisestikin verifioida itsenäiseksi muuttujaksi, mutta siihen saakka on syytä pysyttäytyä varovaisen odottavalla kannalla.

Haluan mainita vielä toisestakin Kielen kokouksessa hylätystä ehdotuksesta. Päätettiin nimittäin olla varaamatta erityistä symbolia lateraalin vokaalisaation kautta syntyneelle vokaalille erotukseksi muutoin vastaavanlaisesta vokaalista. Päätös on osoitus vielä yhdestä IPA:lle luonteenomaisesta ja mielestäni terveestä periaatteesta (joka tosin tulee todetuksi vain implisiittisesti): ääntämisen synkroniseen kuvaukseen ei tule ympätä tietoa kielen varhaisemmasta äännehistoriasta.

Yhtä jään IPA:n uudistuksessa kaipaamaan, nimittäin jonkinlaista teoreettista pohdiskelua äännesegmentin, notaation valitun (tai annetun) perusyksikön statuksesta. Toisaalla on nimittäin tavu puheen pienimpänä täysin äännettävissä olevana tuotosyksikkönä, ynnä viitteet tämän yksikön intuitiivisesta primaariudesta segmenttiin verrattuna (joiden tulkintaa tosin alfabeettiset kirjoitusjärjestelmät usein sekoittavat), toisaalla yksittäisen artikulaattorin — esimerkiksi kielenkärjen tai alaleuan — liikkeen viimeaikainen nousu väitettynä puheen motorisen ohjauksen ja myös fonologian substantiaalisena perusyksikkönä; ks. vaikkapa Browman & Goldstein (1989), *Articulatory gestures as phonological units*, *Phonology* 6, 201–251. Ehkäpä tähänkin asiaan otetaan kantaa jossakin tulevassa uudistuksessa.

Minkä tahansa symbolijärjestelmän (uuden version) käyttökelpoisuus riip-

puu mm. siitä kuinka laajasti (nopeasti) potentiaalinen käyttäjäkunta suostuu noudattamaan järjestelmän (uusittuja) konventioita. Olisi monessa suhteessa eduksi, jos kaikki foneettisen transkription tarvitsijat voisivat sopia vain yhdestä järjestelmästä, mihin puhe-elimistön (ja koko ns. puheketjun) todennäköinen synnynnäinen universaalisuus sinänsä tarjoaisi periaatteellisen mahdollisuuden. IPA pyrkii eksplisiittisesti siihen, että sen symbolien avulla voitaisiin transkriboida maailman kielten kaikki äänteet, ja tällä argumentilla saatettaisiin perustella yrityksiä syrjäyttää muut käytössä olevat järjestelmät IPA:n hyväksi. Todettakoon varmuuden vuoksi, että tällainen hegemonistinen pyrkimys ei suinkaan kuulu IPA:n kehittämisestä vastaavan Kansainvälisen foneettisen seuran (International Phonetic Association) toiminta-ajatukseen jo siitäkään syystä, että aina ilmenee tarvetta kehittää transkriptiojärjestelmiä joihinkin erityistarkoituksiin, tarvetta johon globaalinen järjestelmä kykenisi parhaimmillaankin reagoimaan vain hitaasti. Puheketjun universaalisuusargumentin nojalla tosin kielikohtaiset äänteelliset erikoisuudet eivät sinänsä ole riittävä peruste ylläpitää useita rinnakkaisia järjestelmiä (edellyttäen että IPA tyydyttävästi toteuttaa em. tavoitteensa), mutta huomioon otettavia seikkoja on toki muitakin, eivät vähimpinä vakiintuneet kansalliset perinteet. Pakottavampaa erityistarvetta syntyy sellaisilla kielen ja puheen tutkimuksen aloilla, joissa lähinnä perinteisen äänneopin tarpeisiin alun perin kehitetty pääasiassa segmentaalinen notaatio on riittämätön, esimerkiksi prosodiikan, häiriöisen puheen ja diskurssin tutkimuksessa; IPA:n ydinalueella järjestelmälle sen sijaan on tuskin ajateltavissa realistisia mahdollisuuksia omaavaa kilpailijaa. Näiden uusien alojen tutkijat eivät voi odottaa IPA:n päätöksiä järjestelmän laajennuksista, vaan joutuvat kehittämään omia erikoisnotaatioitaan, joista ajan testin läpäisevät vain parhaimmat. Tällaisen pluralismin he-

delmiä korjataan silloin kun nämä notaatiot omaksutaan IPA:n laajennuksiksi, kuten on viimeisimmässäkkin uudistuksessa juuri tapahtunut. Vastaavanlaista suvaitsevaisuutta kannattaa noudattaa myös suhtautumisessa eri järjestelmiin, ja esimerkiksi SUT:n käyttäjille itselleen on jätettävä arvioitavaksi tämän valintansa kulloisetkin seuraamukset.

IPA:n käyttäjien on syytä siirtyä uuteen versioon mahdollisimman nopeasti. Kielin kokouksen satona on luvassa kattava käsikirja (*The IPA Handbook*), jonka lisäksi Kansainvälisen foneettisen

seuran tarkoituksena on valmistaa symboleja havainnollistava ääninauha ja laatia kullekin symbolille yksittäisistä käyttöjärjestelmistä riippumaton numeerinen tietokonekoodi mm. ladonnan tarpeisiin. Näitä herkkuja odottelevan ei kuitenkaan tarvitse kuluttaa aikaansa soppajonossa: FK:n tarjoamat laadukkaat alkupalat auttavat sekä orientoitumaan pi-toihin että valmistautumaan niitä seuraavaan arkeen.

KARI SUOMI